

КОРЕЛАТИ УЧЕНИКОВЕ СЛИКЕ О СЕБИ У САВРЕМЕНОЈ НАСТАВИ

Апстракт: У овом раду испитавана је повезаност двије групе варијабли (варијабле из домена социо-емоционалне климе ученик-ученик, као и варијабле из домена социо-емоционалне климе наставник-ученик) с учениковом сликом о себи у настави (аутономија, понашање, популарност и пријатељство, те осјећање кривице). Истраживање је реализовано на узорку од 120 ученика деветог разреда основних школа у Источном Сарајеву. Скала за мјерење ученикове слике о себи састоји се из четири субскеале – аутономија, понашање, популарност и пријатељство, те осјећање кривице код ученика. Скала за мјерење социо-емоционалне климе међу ученицима састоји се из двије субскеале: емоционална клима (срећа и задовољство међу ученицима) и квалитет интеракције између ученика (сараднички односи између ученика), док се скала за мјерење социо-емоционалне климе између ученика и наставника састоји из двије субскеале: емоционална клима (срећа и задовољство између ученика и наставника) и квалитет интеракције између наставника и ученика (наставничка подршка ученицима).

Помоћу регресивне анализе аутор је установио које варијабле из области социо-емоционалне климе ученик-ученик, те социо-емоционалне климе ученик-наставник су значајне за раније наведене категорије ученикове слике о себи. Установљено је да су се издвојиле варијабле наставничка подршка ученицима, те срећа и задовољство између ученика и наставника као значајан предиктор аутономије ученика. Значајан предиктор понашања ученика је наставничка подршка ученицима, те срећа и задовољство између ученика и наставника. Варијабла срећа и задовољство између ученика и наставника издвојила се као значајан предиктор популарности и пријатељства, те осјећања кривице код ученика.

Аутор истиче комплексност проблематике ученикове слике о себи и указује на важност истраживања могућности и значаја системске примјене принципа, метода и средстава васпитног рада у изграђивању реалне слике ученика о себи.

Кључне ријечи: ученикова слика о себи, социо-емоционална клима, наставник

¹ kovacevicbrana@yahoo.com

Теоријска разматрања

Питање *слике о себи* је незаобилазно, јер је „ученик као субјект васпитног рада често изложен вредновању својих добрих и лоших особина, активности или ставова од стране своје околине, али и о властитом самовредновању“ (Сузић 2003:13). На формирање ученикове *слике о себи* утичу „физичка и друштвена средина, родитељи, наставници, вршњаци и други, а и сама активност човјека“ (Мандић 1988: 906). Утицај наставе значајан је у развоју ученикове *слике о себи*, односно искуства и знања ученика настала под дејством васпитних утицаја имају велику улогу у формирању ученикове *слике о себи*. Ученикова слика о себи садржи мишљење ученика о себи какав је ђак, да ли га други воле, колико је популаран у школи, односно садржи претпоставке појединца о томе како би требало да се понаша према другим и како би требало други да се понашају према њему (Мандић и др. 1984). Према томе, под термином повољна ученикова слика о себи подразумејева се ученик који у вредновању себе узима у обзир властито мишљење о себи, као и то шта други људи мисле о њему (ученик поштује себе и прихвата себе са свим својим манама и врлинама).

При одређивању појма наставна клима пошли смо од схватања већине аутора (Baranović, Domović i Štibrić, 2006, Peterson i Skiba, 2001; Tableman, 2004, Puzić и др. 2012) да је школска клима на искуству заснован, мултидимензионалан, релативно трајан перцепцијски феномен који је заједнички члановима одређене школе. Перцепција зависи од тога како ученик доживљава окружење у школи (осјећај задовољства у школи, подстицајна средина за учење и др.). Од интереса, мотивисаности и осталих карактеристика појединца, школска клима може бити перципирана као подстицајна за индивидуални развој и доприносити конструктивном понашању и укључивању појединаца у активности школе или као дестимулирајући контекст који доприноси пасивности, пружању отпора и агресивном понашању (Вошњак, 1997, Holtappels, Meier 2000). Разредно-наставна клима укључује утицаје и међуутицаје у организацији и реализацији наставног процеса као импликације формалних организација и пожељних услова рада, укупно стање односа у разредној заједници у вријеме наставних активности, емоционални тон у интерперсоналној комуникацији, те процес који се интеракцијом успоставља између наставника и ученика (Јагић и Југчић 2006). Под наставном климом подразумејева се специфичан наставни живот који обликују учесници наставе (интеракције унутар наставе – емоционални тон у интерперсоналној комуникацији као пратећи фактор у непосредним односима у настави).

Позитивна наставна клима зависи од учешћа ученика у настави, подстицања одговорности ученика, подстицања самопоуздања и сарадње,

такмичења, тежине градива, дисциплине, задовољства ученика наставом, те саме личности наставника. **Разредна атмосфера је последица наставникове ефикасности у поучавању и интеракцији с ученицима, атмосфере такмичења или сарадње, те међусобних односа ученика** (Kolić-Vehovec 1999). Наставници могу утицати на стварање повољне наставне климе у разреду, односно подстицати остваривање васпитних и образовних резултата (Čudina-Obradović, Težak 1995). Улога наставника је да подстиче ученике да упознају себе и суоче се са проблемима, али и да савладају препреке које се пред њима налазе. Остваривање ових задатака ставља наставника у позицију да креира адекватну стратегију васпитног рада, односно створи педагошку ситуацију, укључује ученике у ту ситуацију, прати активности, подстиче ученике да у проблемској ситуацији мобилизирају све своје потенцијале (процјењују себе и друге, као и да на основу тога стварају одређене критеријуме), увјерава, навикава и спречава нежељене облике понашања. Стога се од наставника очекује да познаје ученике, односно да има увид у учениково прихватање самог себе (ученик властите способности често неречно процјењује, прецјењује их или потцјењује) и зависно од тога примјењује различита средства, методе и поступке васпитно-образовног рада.

Анализом ранијих истраживања ученикове слике о себи констатовано је да одређен број аутора посебну пажњу посвећује проучавању ученикове слике о себи. „У најпознатије спадају Goldstain J.H., Fenigstein, Arthur T. Jersild. Њихови резултати показују да је реална слика о себи показатељ добрих односа у породици и школи, квалитета васпитно-образовног рада и здравог развоја личности“ (Лакета 2006: 121). С друге стране досадашња истраживања о квалитетној наставној клими (Vognar, Matijeвић 2005) указују да је то настава у којој преовладава пријатна и отворена атмосфера испуњена сигурношћу и међусобним разумијевањем на релацији наставник-ученик и ученик-ученик, гдје нема страха од неуспјеха и негативног такмичарског духа. На основу ових сазнања оправдано је очекивати постојање везе између наставне климе, с једне и ученикове слике о себи, с друге стране.

Методологија истраживања

Циљ истраживања био је испитати повезаност наставне климе са учениковом сликом о себи – аутономија, понашање, популарност и пријатељство, те осјећање кривице.

Хипотеза. Претпостављено је да постоји повезаност наставне климе са неким категоријама ученикове слике о себи – аутономија, понашање, популарност и пријатељство, те осјећање кривице.

Узорак у истраживању имао је карактеристике групног и пригодног узорка. Чинило га је укупно 120 ученика деветог разреда основних школа у Источном Сарајеву – за узраст ученика деветих разреда карактеристичне су бројне промјене везане за: физички раст и развој, интелектуални развој, социјални развој (животни простор се шири и диференцира, повећава се број улога које су адолесцентима доступне, постоји могућност активног експериментисања са различитим улогама) и емоционални развој (повећање аутономије у односу на родитеље, тражење емоционалних извора ван породице).

Методe и технике истраживања. У истраживању су коришћене сљедеће методе: метода емпиријског – неексперименталног истраживања и метода теоријске анализе и синтезе. Од техника коришћена је техника скалирања.

Инструмент за мјерење ученикове слике о себи – Оригинална верзија инструмента ученикове слике о себи Бранка Ракића (*Упитник о идентитету и њиховој слици о себи*) има 46 ставки и прилагођена је потребама нашег истраживања. Инструмент Скала за мјерење ученикове слике о себи има 40 ставки које су сврстане у четири субскеале – аутономија, понашање, популарност и пријатељство, те осјећање кривице код ученика. Дискриминативност појединачних ставки провјерена је израчунавањем ајтем-тотал корелација. Одабрали смо ставке узимајући поузданост и дистрибуцију ставки. У коначној верзији задржане су ставке чије су корелације веће или једнаке 0,35. Поузданост инструмената утврђена је помоћу Кронбах-алфа коефицијента ($r = 0,72$; $r = 0,74$; $r = 0,74$; $r = 0,72$ – сматра се задовољавајућом поузданошћу).

Скала социо-емоционалне климе међу ученицима у настави састоји се из двије субскеале: Емоционална клима (срећа и задовољство међу ученицима) и Квалитет интеракције између ученика (сараднички односи између ученика). У коначној верзији инструмената задржане су ставке чије су корелације веће или једнаке 0,35. Поузданост инструмената утврђена је помоћу Кронбах-алфа коефицијента ($r = 0,72$; $r = 0,74$ – сматра се задовољавајућом поузданошћу).

Скала социо-емоционалне климе између ученика и наставника састоји се из двије субскеале: Емоционална клима (срећа и задовољство између ученика и наставника) и Квалитет интеракције између наставника и ученика (наставничка подршка ученицима). У коначној верзији субскеала задржане су ставке чије су корелације веће или једнаке 0,35. Помоћу Кронбах-алфа коефицијента утврђена је поузданост инструмента ($r = 0,74$; $r = 0,72$ – сматра се задовољавајућом поузданошћу).

Технике статистичке обраде података. Коришћено је израчунавање регресивне анализе.

Резултати истраживања и дискусија

У овом раду покушали смо испитати повезаност двије групе варијабли (варијабле из домена социо-емоционалне климе ученик-ученик, као и варијабле из домена социо-емоционалне климе наставник-ученик) с учениковом сликом о себи у настави (аутономија, понашање, популарност и пријатељство, те осјећање кривице).

У табели 1 представљени су резултати регресивне анализе варијабли (социо-емоционална клима ученик-ученик, ученик-наставник) за варијаблу аутономија ученика.

Табела 1: Социо-емоционална клима и аутономија ученика

Предиктори	Аутономија ученика		
	β	t	p
Наставничка подршка ученицима.	.19	2,39	.02
Сараднички односи између ученика.	.02	.28	.78
Срећа и задовољство између ученика и наставника.	.06	7.94	.00
Срећа и задовољство између ученика.	-.02	-.18	.86
$R = .60$	$R^2 = .36$	$F = 16.29$	$p = .00$

Резултати из табеле показују да је варијабла наставничка подршка ученицима значајан предиктор аутономије ученика. Варијабла срећа и задовољство између ученика и наставника значајан је предиктор аутономије ученика.

Резултати регресивне анализе варијабли (социо-емоционална клима ученик-ученик, ученик-наставник) за варијаблу понашање ученика представљени су у табели 2.

Табела 2: Социо-емоционална клима и понашање ученика

Предиктори	Понашање ученика		
	β	t	p
Наставничка подршка ученицима.	.04	.44	.00
Сараднички односи између ученика.	.08	.76	.65
Срећа и задовољство између ученика и наставника.	.36	4.09	.00
Срећа и задовољство између ученика.	-.04	-.44	.66
$R = .36$ $R^2 = .13$ $F = 4.23$ $p = .00$			

Установили смо да значајан предиктор понашања ученика представља варијабла наставничка подршка ученицима, као и варијабла срећа и задовољство између ученика и наставника.

У табели 3 представљени су резултати регресивне анализе варијабли (социо-емоционална клима ученик-ученик, ученик-наставник) за варијаблу популарност и пријатељство.

Табела 3: Социо-емоционална клима и популарност и пријатељство

Предиктори	Популарност и пријатељство ученика		
	β	t	p
Срећа и задовољство између ученика.	.85	1.09	.28
Сараднички односи између ученика.	-.20	-.24	.81
Срећа и задовољство између ученика и наставника.	.67	9.42	.00
Наставничка подршка ученицима.	-.03	-.45	.65
$R = .67$ $R^2 = .44$ $F = 22.86$ $p = .00$			

Добијени резултати из табеле указују да је варијабла срећа и задовољство између ученика и наставника значајан предиктор популарности и пријатељства ученика.

Резултати регресивне анализе варијабли (социо-емоционална клима ученик-ученик, ученик-наставник) за варијаблу осјећање кривице код ученика представљени су у табели 4.

Табела 4: Социо-емоционална клима и осјећање кривице код ученика

Предиктори	Осјећање кривице код ученика		
	β	t	p
Наставничка подршка ученицима.	-.01	-.12	.91
Сараднички односи између ученика.	.13	1.71	.09
Срећа и задовољство између ученика и наставника.	.71	10,49	.00
Срећа и задовољство између ученика.	-.01	-.13	.89
R = .70	$R^2 = .49$	F = 27.99	p = .00

Може се констатовати да је варијабла срећа и задовољство између ученика и наставника значајан предиктор осјећања кривице код ученика.

Добијени резултати указују да квалитет интеракције између наставника и ученика утиче на формирање ученикове слике о себи. Евидентно је да васпитне методе које наставник примјењује у раду са ученицима у великој мјери утичу и на ученикову слику о себи. Ове налазе потврђују и добијени резултати истраживања Мандића и сарадника (1984) који указују на постојање међузависности реалне слике о себи и доброг успјеха у школи, реалне слике о себи и успјешне социјализације личности, реалне слике о себи и повољног статуса у групи, и обратно. За савремене педагоге екстремни ауторитарни стил васпитног рада наставника утиче на погрешно формирање ученикове слике о себи, али и екстремни лесе фер стил васпитања не може довести до реалне слике ученика о себи. Претјерано пружање уступака адолесцентима, истицање њихових привилегија, претјерано величање њихове личности води у егоизам и охолост младе особе. У таквим условима немогуће је остварити нормалну социјализацију младих. Са друге стране, претјерана строгост, постављање нереалних захтјева, кажњавање, омаловажавање младих представљају препреку у њиховом физичком, моралном, емоционалном и интелектуалном развоју. „Препрека у изграђивању реалне слике о себи биће ако младе оптеретимо малограђанским снобизмом, ако их затрујемо вјерским и националистичким предрасудама, ако им дамо вриједности и идеале који ће их доводити у сукоб са другим људима“ (Мандић 1988: 929). Од наставника се очекује да пронађе праву мјеру за сарадничке и такмичарске ситуације, уз настојање да сараднички преовладају (Ћудина-Обрадовић, Тежак 1995). Налази ранијих истраживања показују да је ученик са повољном сликом о себи био стабилнији у својим мишљењима него ученик са неповољном сликом о себи (стабилност ученика највише се испоља-

вала у проблемским животним ситуацијама). Срећа и задовољство између ученика и наставника доприноси њиховом међусобном поштовању, успјешној социјализацији ученика и општем развоју личности ученика (у центру је изграђивање реалне слике ученика о себи).

Закључак

Проучавање ученикове слике о себи у настави представља веома комплексан истраживачки проблем, како због сложености структуре ученикове слике о себи, тако и због сложености наставног процеса. Аутори су јединствени у мишљењу да данас постоје одговарајући научно верификовани поступци и инструменти који се користе у истраживању ученикове слике о себи. Неопходно је нагласити да, као што наставна клима утиче на развијеност ученикове слике о себи (какав је утицај наставне климе на формирање ученикове слике о себи), исто тако можемо претпоставити да од развијености ученикове слике о себи зависи успјешност наставног процеса (колико ученици могу утицати на стварање повољне наставне климе).

Формирање ученикове слике о себи у савременој настави зависи од прихватања ученика од стране наставника, реалног сагледавања ученикових потреба и могућности, али и прихватања њихових ограничења и слабости (проналажења праве мјере за сарадничке и такмичарске ситуације), прихватања ставова да је ученик способан да управља собом, да процјењује и вреднује свој рад, врши избор, изражава своје идеје и реализује активности.

Важно педагошко питање представљају сараднички и такмичарски односи између ученика и наставника у наставном процесу (стварање пријатне, сигурне и отворене наставне климе која почива на међусобном разумијевању ученик-ученик, ученик-наставник и искључује негативан такмичарски дух). На ученикову слику о себи у настави утиче квалитет интеракције између наставника и ученика који је обично обиљежен одговарајућим емоционалним тоном. Уколико је већи степен слагања између ученикове слике о себи и процјене оних који вреднују његову личност утолико нормалније тече његов социјални развој.

Наредна истраживања ове проблематике неопходно је усмјерити на испитивање могућности и значаја системске примјене принципа, метода и средстава васпитног рада у изграђивању реалне слике ученика о себи.

Литература

- Барановић и др. 2006: В. Baranović, О аспектима školske климе у основним школама у Хрватској, Zagreb: *Sociologija sela*, 44 (4), Zagreb, 485-502.
- Богнар, Матијевић 2005: L. Bogнар i M. Matijević, *Didaktika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Бошњак 1997: В. Bošnjak, *Drugo lice škole. Istraživanje razredno-nastavnog ozračja*. Zagreb: Alinea.
- Булет, Биједић 2007: D. Bouillet, M. Bijedić, Rizična ponašanja ученика средњих школа i доживљај квалитете разредно-наставног озрачја, Zagreb: *Odgojne znanosti*, 9(2), Zagreb, 113-132.
- Домовић 2004: V. Domović, *Školsko ozračje i učinkovitost škole*, Zagreb: Naklada Slap.
- Јуричић 2006: M. Jurčić, Учениково оптерећење наставом i разредно-наставно озрачје, Zagreb, *Odgojne znanosti*. 8 (2), 329-346.
- Колић-Веховец 1999: S. Kolić-Vehovec, *Edukacijska psihologija*, Rijeka: Filozofski fakultet.
- Лакета 2006: Н. Лакета, *Основе дидактике*, Ужице: Учитељски факултет у Ужицу.
- Мандић и др. 1984: P. Mandić i dr., *Ученикова слика о себи i васпитни рад у школи*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Мандић 1988: П. Мандић, *Изабрана дјела*, Осиејек: Педагошки факултет.
- Петерсон, Скиба 2001: R. L. Peterson, R. Skiba, Creating School Climates That Prevent School Violence. *The Social Studies*, July/August, 167-175.
- Пузић и др 2012: S. Puzić i dr., Školska клима i sukobi u школи, Zagreb: *Sociologija i prostor*, 49, 191 (3), Zagreb, 335–358.
- Сузић 2003: Н. Сузић, *Васпитни рад у одјељењској заједници*, Бања Лука: Т.Т. Центар.
- Таблеман 2004: В. Tableman, *School Climate and Learning, Best practice briefs*. Michigan State University. <http://outreach.msu.edu/bpbriefs/issues/brief31.pdf>, 27.10.2015.
- Чудина-Обрадовић, Тежак 1995: M. Čudina-Obradović, D. Težak, *Mirotvorni razred*, Zagreb: Znamen.
- Холтепелс, Мајер 2000: H. G. Holtappels, U. Meier, Violence in Schools. *European Education*, 32 (1): 66-7.

Branka S. Kovačević

Correlates of students' self-image in the modern teaching process

Summary

In this paper the author investigates the possible link between two kinds of variables: one in the domain of student-to-student socio-emotional climate and the other one in the domain of teacher-student socio-emotional climate. The research has been conducted with a sample of 120 students of the ninth grade in East Sarajevo. The scale measuring student self-image is comprised of four sub-scales: autonomy, behaviour, popularity and friendliness, along with a sense of guilt. The scale measuring socio-emotional climate among the students is comprised two sub-scales: emotional climate (the feeling of happiness and content among the students) and the quality of interaction among the students (the sense of cooperation), while the scale measuring socio-emotional climate between students and teachers is comprised another two sub-scales: emotional climate (the feeling of happiness and content between students and teachers) and the quality of interaction between students and teachers (teacher's support).

Through regressive analysis the autor established that the variables in the above-mentioned two types of climate are important for the existing categories of student self-image. Teacher's support has been established to be the most important variable influencing student autonomy, feelings of happiness and content between students and teachers as a variable influencing student behaviour, popularity, friendship and feelings of guilt.

The author especially emphasizes the complexity of the notion of student self-image, pointing out the importance of further research, and of the importance of systemic application of principles, methods and devices in educational work, for the purpose of building-up a sound self-image.